

Oppdragsgjevar
Kari og Aksel Mjøs
Arve Mjøs

Rapporttype
Kulturminnedokumentasjon

19-08-2022

KULTURMINNEDOKUMENTASJON

DETALJPLAN FOR HELLDAL

SMÅBÅTHAVN OG STRANDSONE

GNR 86/BNR 3 OG 5 SAMT GNR 87/BNR 3 M.FL.

Oppdragsnr.: 1350038006
 Oppdragsnavn: Konsulentbistand Helldal småbåthavn og strandsoneplan
 Dokument nr.: 1
 Filnavn: Kulturminnedokumentasjon_Helldal

**Framsidedfoto: Luftfoto over sentrale delar av planområdet, sett frå nordvest.
 Helldalsholmen i framgrunnen t.v. (Varsel om oppstart, Arkitektgruppen Cubus)**

Dato	31-01-2020	19-03-2020	02-08-2022	
Utarbeida av	HST	HST	HBR	
Kontrollert av	BIOD	BIOD		
Godkjent av	HST	HST		

Oversyn hovudrevisjonar

Revisjon	Dato	Revisjonen gjeld
1	19-03-2020	- Nytt plangrensekart med utvida og justert plangrense motteke 05.02.2020, lagt inn i illustrasjonane - Kap. 5.1, nytt avsnitt B Gardstun Hoshovde - Kap. 7, justering av tekst andre og tredje avsnitt - Nytt kap. 2 om lovverk og definisjonar - Generell redigering, og justering av tekst i samband med ny plangrense

INNHALD

1.	INNLEIING	4
2.	LOVVERK OG DEFINISJONAR	6
3.	HOSANGER.....	7
4.	PLANGRUNNLAG	11
5.	AUTOMATISK FREDA KULTURMINNE / FORNMINNE.....	13
6.	BYGNINGSMILJØ.....	13
6.1	SEFRAK-registrerte bygningar	13
6.2	Andre bygningar	17
7.	ANDRE KULTURMINNE	18
7.1	Steingardar og murar	18
7.2	Stiar og eldre vegfar.....	20
8.	SAMANDRAG OG VIKTIGE OMSYN	22
9.	KJELDER.....	24

1. INNLEIING

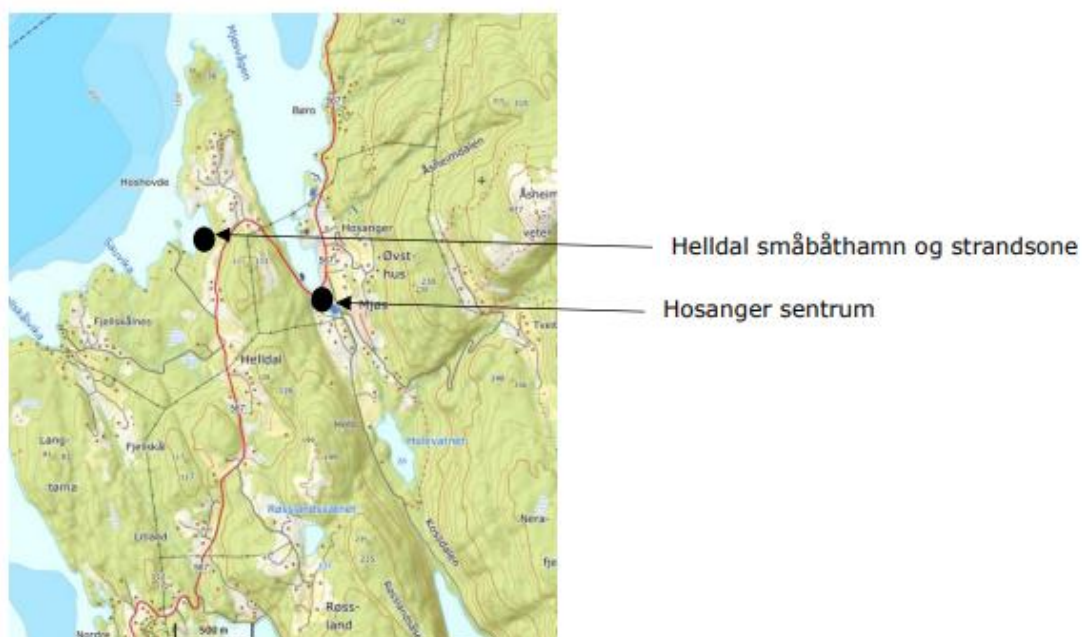
Denne kulturminnedokumentasjonen, for Helldal småbåthamn og strandsone, er ein revisjon av rapporten som blei utarbeida i samband med detaljregulering for Hoshovdstølen bustad og strandsoneplan i Osterøy kommune. Etter 1. gongshøyring sommaren 2021 for Hoshovdstølen bustad og strandsoneplan vart det i samråd med kommunen vedteke at hamneområdet skal skilljast ut frå planen for Hoshovdstølen og regulerast i eigen plan. Plangrensa vart dermed endra og planen fekk nytt namn, Helldal småbåthamn og strandsone, samt ny planID. Arkitektgruppen Cubus har oppdraget med planarbeidet og Rambøll har bistått som konsulent for m. a. kulturminnedokumentasjonen. Etter desse endringane vart det ny oppstart. Planområdet ligg nordvest på Osterøy i nærleiken av Hosanger sentrum slik vist på kart nedanfor.

Dokumentasjonen består av ein kort omtale av gards-nummer 86, Hosanger, og kartlegging og omtale av kulturmiljøet og kulturminna i planområdet. Det er søkjelys på automatisk freda kulturmiljø/fornminne, bygningsmiljø og enkeltbygg, steingardar og stiar.

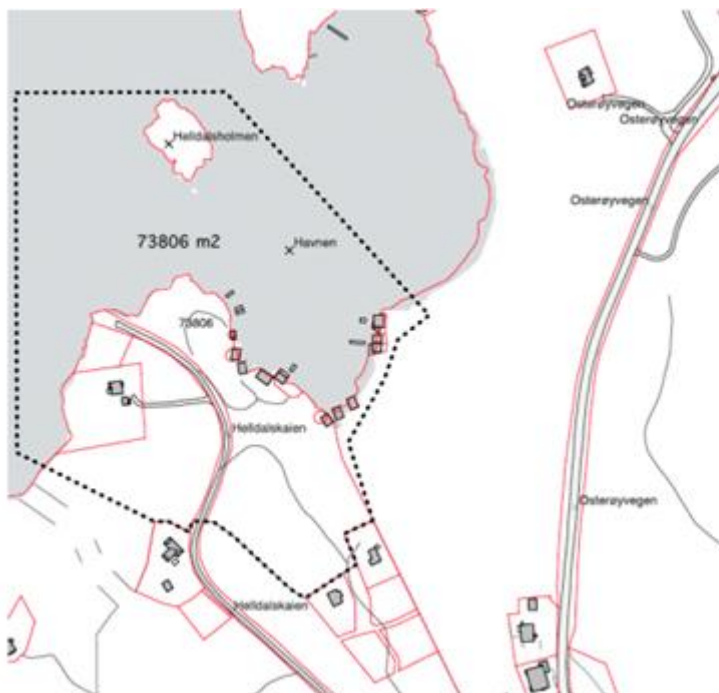
I søraust nærast Hosanger er det nokre objekt som ligg i randsona like utanfor planområdet. Det er eit fornminne, ein vårfior/utløe, ein strekning av ein steingard og delar av ein sti. Desse er omtala under dei respektive kapitla, og er teke med i dokumentasjonen sidan dei utgjør ein del av heilskapen i dette området. Dei ligg også nær opptil området der planen legg til rette for ny gangvegtrasé.

Det er bygningar innanfor planområdet som ikkje er innarbeida i denne dokumentasjonen, då dei ikkje er vurdert som kulturminne i denne samanhengen. Det gjeld bustader i vest; nede ved sjøen langs vegen Helldalskaiaen. Like utanfor plangrensa er det også fleire bustader og gardstun som ikkje inngår i dokumentasjonen.

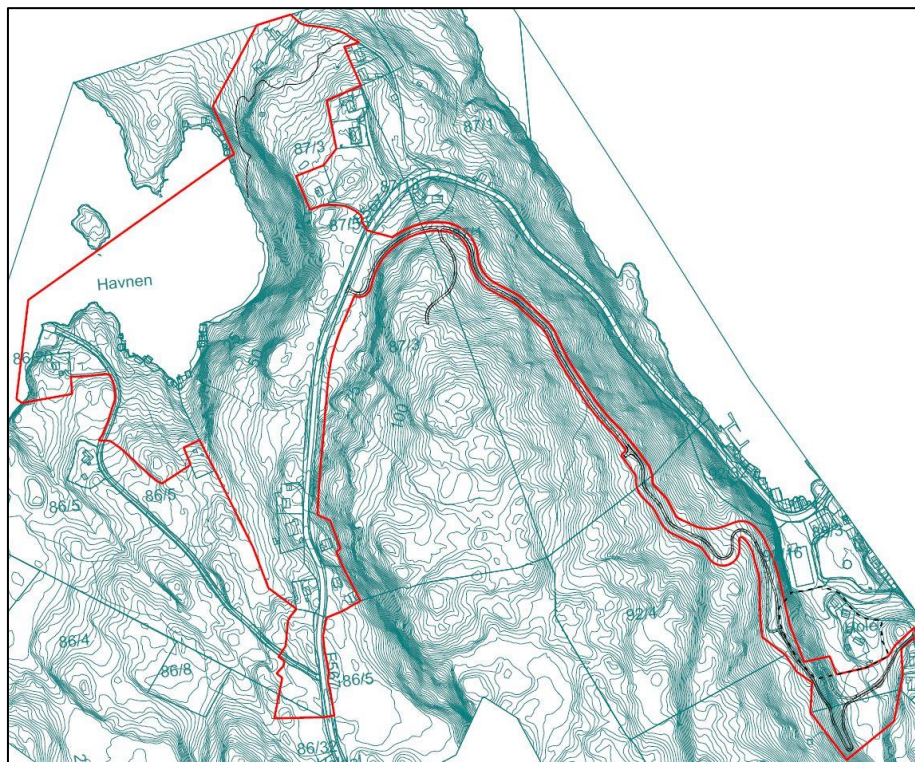
Plansituasjonen i området er omtala. Det er også gjort vurderingar av omsyn å ta i samband med vidare planlegging og gjennomføring av planen når den er ferdig.

Utsnitt av kart over Osterøy som viser lokalisering av planområdet og nærmaste tettstad, Hosanger sentrum samt stadnavn nytta i beskrivelsen Mjøvåge (Kilde: Arkitektgruppen Cubus)

Planområde med plangrense stipla i svart for ny plan, Helldal småbåthavn og strandsone. I areal er området redusert, men eit nytt område som tidligare ikkje var med, Helldalsholmen er lagt til.

Kart som visar fyrst varsla plangrense/planområdet. Denne gjelder ikke lenger (Arkitektgruppen Cubus)

2. LOVVERK, OVERORDNA PLANAR OG DEFINISJONAR

Ny Stortingsmelding nr.16 (2019-2020), *Nye mål i kulturmiljøpolitikken-engasjement, bærekraft og mangfold* ble vedtatt 15.06.2020. Begrepet kulturmiljø vart dermed innført som eit samlebegrep for kulturminner, kulturarv og (kultur)landskap.

I ny St.meld. er begrepa definert som fylgjer:

- **Kulturmiljø:** *områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.*
- **Kulturminne:** *spor etter menneskelig virksomhet i vår fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.*
- **Kulturarv:** *samlebetegnelse for materiell og immateriell kulturarv. Immateriell kulturarv omfatter praksis, framstilling, uttrykk, kunnskap og ferdigheter.*
- **Landskap:** *et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer.*

Kulturminne og kulturmiljø er definert i Kulturminnelova § 2:

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.

Reglene om kulturminner og kulturmiljøer gjelder så langt de passer også for botaniske, zoologiske eller geologiske forekomster som det knytter seg kulturhistoriske verdier til.

Etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes. Ved vurdering av verneverdier kan det i tillegg legges vekt på viktige naturverdier knyttet til kulturminnene.

Automatisk freda kulturminne

Alle kulturminner inntil 1537 er automatisk freda. Dei tidlegare begrepa fornminne eller fortidsminne er i dagens lovverk og forvaltning erstatta med automatisk freda kulturminne. I dagleg tale og meir uformeltvert begrepa framleis brukt.

Vidare seier kulturminnelova § 4 m. a.:

Automatisk fredet er de til enhver tid erklærte stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet.

Det er også rom for å freda kulturminne frå nyare tid, dvs etter 1649, med eige fredningsvedtak. Jf. kulturminnelova § 15. *Fredning av bygninger, anlegg m.v. fra nyere tid.*

SEFRAK står for "Sekretariatet For Registrering Av Faste Kulturminne i Noreg".

Registreringane vart gjennomført i åra 1975-1995. Bygningar bygde før 1900 vart registrerte over heile landet, med unntak frå i Finnmark der bygg før 1945 vart registrerte.

Kulturminna vart kartfesta, oppmålt og fotografert.

I alt er det registrert omlag 515.000 einingar.

SEFRAK-registeret har følgjande temaforklaring av symbol i kart:

- ▲ Ruin eller fjernet bygning
- ▲ Annen SEFRAK-bygning
- ▲ Meldepliktig ved riving/ombygging

Bygningane i SEFRAK-registeret er i utgangspunktet ikkje tillagt spesielle restriksjonar. Registreringa fungerer meir som eit varsko om at kommunen bør ta ei vurdering av verneverdien før det eventuelt vert gjeve løyve til å endra, flytta eller rive bygningen.

Meldeplikt ved endringar for bygningar eldre enn 1850:

For meldepliktige bygningar er det lovfesta i §25 i Kulturminnelova at ei vurdering av verneverdien må gjerast før søknad om endring eller rivning kan bli godkjent.

3. HISTORIKK

3.1 Innleing

Hosanger kyrkje er den mest markante byggingen i området og ligg på ein odde i Mjøsvågen, sjå foto. Den er frå 1796, bygd i stein og vart utvida i 1865. Den erstatta ei tømmerkyrkje frå ca 1600 som brann ned i 1795. I middelalderen stod det truleg ei stavkyrkje her og kyrkja i Hosanger er fyrste gong nevnt i skriftlege kjelder i 1361. Det at det var kyrkje her allereide den gongen antyder også at det har vore busetnad (Kilde: Hordaland fylkeskommune 1993)

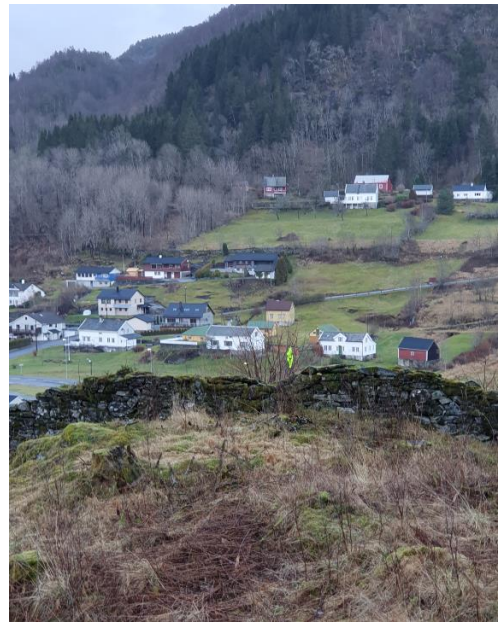
Rundt Mjøsvågen er det eit sjøbruksmiljø med naust og små verkstader. Bønder hadde ekstra inntekter som smedar, messingstøyparar, treskomakarar, kistesnikkarar og rosemålarar. Det vaks fram fem kisteverkstader ved Mjøsvågen, og det vart levert kister til kjøpmenn i Bergen. Då det minka med omsetnad på rosemåla kister rundt 1900-talet, la dei om produksjonen til reisekoffertar, såkalla «amerikakoffertar».

Bakgrunnen for namnet Hosanger har ulike teoriar. Første leddet kan koma frå *hosa*, dvs «ei lang strømpe» (Olaf Rygh). Mjøsvågen kan likna foten på ein sokk. Ein annan teori er at *hosa* kjem frå ein stad der ein tverrdal munnar ut ved fjorden i ei bukt, dvs ein stad der ein under roren langs land må «sleppa landet» ved kryssing av eit fjordstykke (Johan Litleskare, lokalhistorikar).

Den gang fjorden var hovedferdselsåre var Hosanger eigen kommune og bestod av bygdene Seim på fastlandet, og Hosanger på Osterøy. Hosanger var eigen kommunen i tidsrommet 1838 til 1964, deretter vart Seim innlemma i Lindås kommune (nå Austerheim) og Hosanger kom under Osterøy.

Hosanger kyrkje, steingard i forkant (Kjelde: Rambøll)

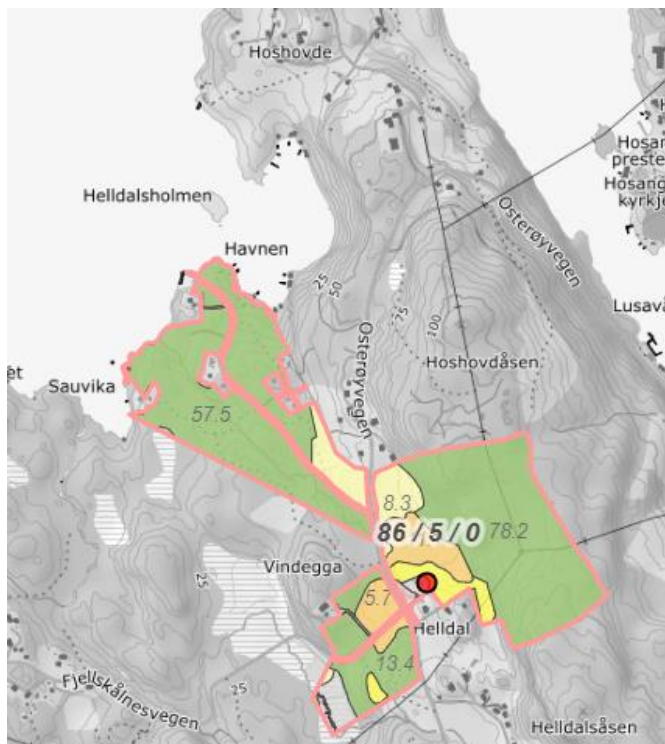

Tettstaden Hosanger i dag. (Kjelde: Rambøll)

3.2 Gardane

Planområde omfattar to gardar, Helldal, som er gard nr.86 og Hoshovde, gard nr.87
Den opprinnelige garden 87/1 ligg langs Mjøsvågen si vestre side og er inndelt i to teigar, delt av Osterøyvegen.

3.2.1 Helldal, gard 86

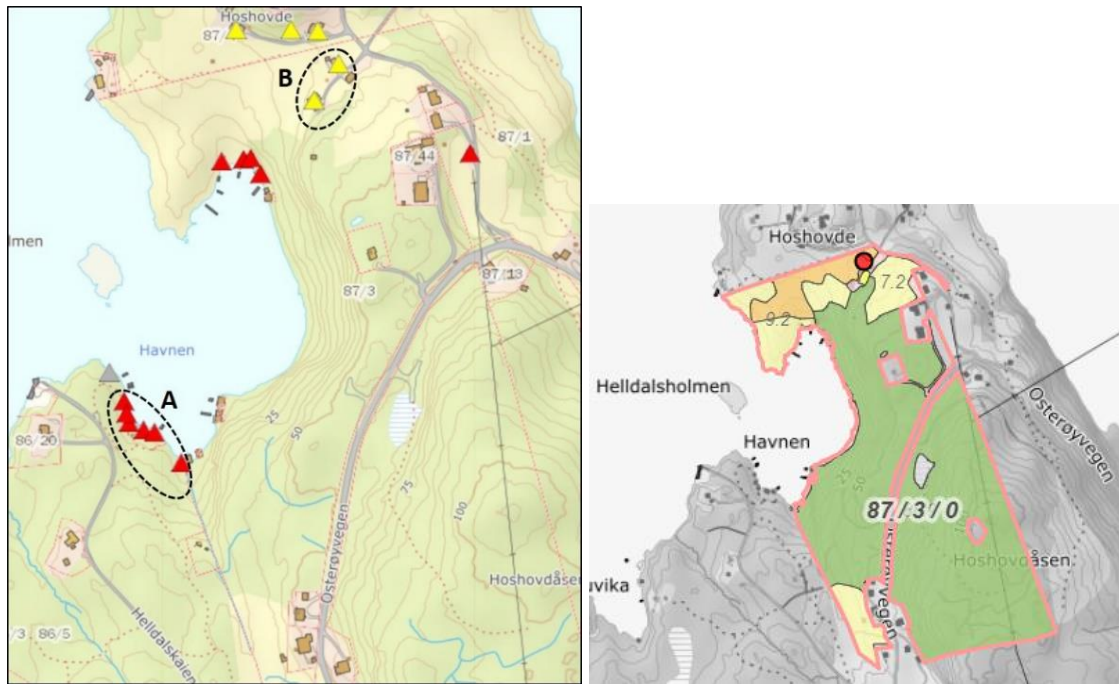

Kartet viser utstrekning av Gard nr.86, bruk nr.5 samt inndeling i fylldyrka jord (orange), overflatedyrka jord (gul) innmarksbeite (svak gul) og produktiv skog (grønn). Kun ein liten del av garen er innanfor plangrensa (Kilde: Gårdskart.nibio, (funne 02.08.2022))

3.2.2 Hoshovde, gard 87

Ein av dei fyrste bruka på Hoshovde, bruk nr. 3, er teke med i kulturminnedokumentasjonen sjølv om gardstunet er utenfor plangrensa. Det er gjort ein kort omtale av garden då den er eidel av kulturlandssakpet i bukta. Tunet ligg sørvendt med utsikt mot planområdet slik vist på bilete nedanfor og er ein viktig premissgivar for kulturmiljøet.

Dei SEFRAK-registrerte bygga er den gamle driftsbygningen/ låven og eit våningshus. Det er også eit nyare bustadhus på tunet inntil skrenten mot søraust samt ein mindre driftsbygning også den av nyare dato. Våningshuset er ei lemstove frå 1800-talet, tredje kvartal. Det er omtala som sommarbustad (heimahuset) i SEFRAK. Låven er frå 1800-talet, tredje/fjerde kvartal. Det er ei grindløe bygd i samband med utskifting. Den har mykje gjenbrukte delar frå tidlegare løe, og der er ein del riss og symbol med m. a. trekanthakk. Det er også restar i golvet av den eldre tømra floren, som er vanleg i Nordhordland. Tilsaman utgjer byningane eit heilskapleg og landskapstilpassa gardstun. Dei er godt vedlikehaldne.

Kartutsnitt som viser kulturlandskapet som omgjer Havnen. Naustmiljøet innanfor planområdet er markert med sirkel og bokstaven A. Garden Hosvovde på andre sida av bukta er markert med sirkel og ein B. (Kilde: Rambøll)

Kartet viser utstrekning av gard nr.87, bruk nr.3 samt inndeling i fylldyrka jord (orange), overflatedyrka jord (gul) innmarksbeite (svak gul) og produktiv skog (grønn). Kun ein liten del av garen er innanfor plangrensa (Kilde: Gårdskart.nibio, (funne 02.08.2022))

Tunet på Hoshovde, gnr. 87 bnr. 3 og løa med utsikt mot Havnen og Helldalsholmen (Kilde: Rambøll)

4. PLANGRUNNLAG

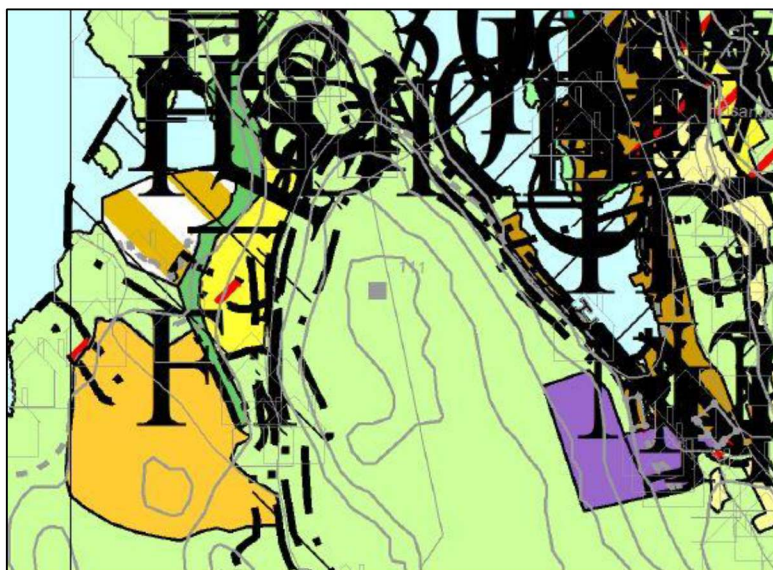
KPA – Kommuenplan med samfunns-og arealdel (2021-2031)

Området er avsett til følgjande føremål/omsynssoner i kommuneplanens arealdel, KPA:

- Kombinert byggje- og anleggsføremål – framtidig
- Grøntstruktur – framtidig
- LNFR-areal – noverande
- Gjennomføringssone, krav om felles planlegging (810)

Utanfor planområdet i nordvest er det to omsynssoner. Dei gjeld det same kulturminnet; dvs ei gravrøys på Hoshovde:

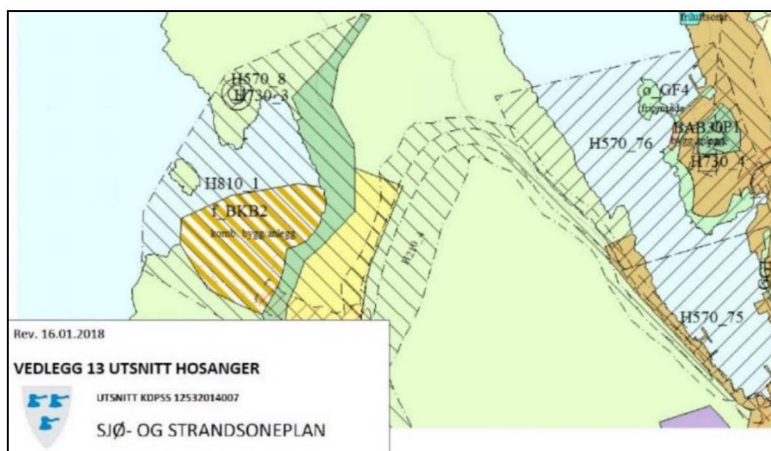
- Sone med oppgjevne særlege omsyn, vern av kulturmiljø (570_8)
- Bandleggingssone, bandlegging etter lov om kulturminne (730_3)

Utsnitt KPA (Kjelde: GISLINE (osteroy.kommune.no))

KDP – Kommunedelplan Sjø- og strandsone (2018-2027)

Kommunedelplanen er identisk med KPA for dette området, og er vist på eit meir detaljer nivå.

Utsnitt KDP Sjø- og strandsone (Kjelde: Osterøy kommune)

Føresegner knytta til utbygging innanfor plangrensa er vist i tekstboks nedanfor.

Kombinererte bygg og anlegg

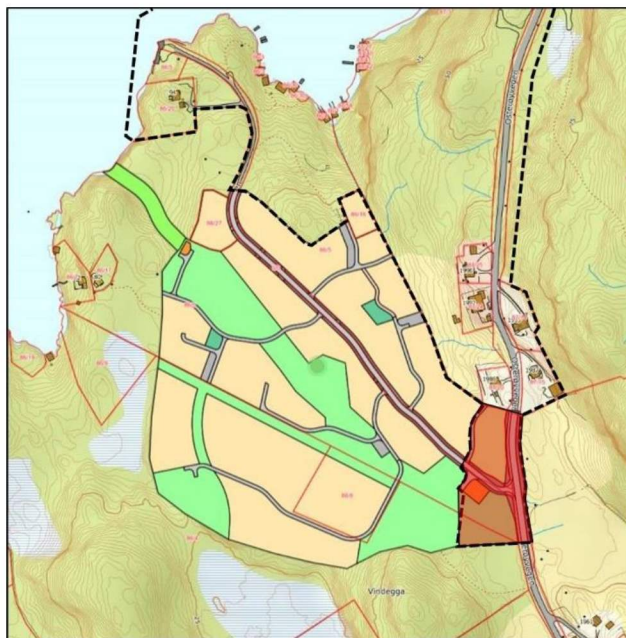
- 2.69 Føremålet gjeld kombinerte føremål (PBL § 11-7, nr. 1).
- 2.70 I område BKB1 Hosanger kan det etablerast næring, forretning, kontor, anlegg for turistføremål, oppstillingsplass for bubil, museum og tiltak for kulturarrangement. For eksisterande naust er det tillate med vedlikehald, oppussing og anna restaurering. Det er ikkje høve til å utvide grunnflate eller høgde på naust ut over det som er lik dagens mål (PBL § 11-7, nr. 1 og § 11-9, nr. 5).
- 2.71 I område BKB2 Hoshovde skal det etablerast småbåthamn, felles lagringsbodar og felles tilflotsbrygger, naust, mindre skjerming for bølger og friområde. Føremålet er å sikre fleire småbåtplasser, badeområde og tilkomst til sjø. God landskapstilpassing og felleskapssløysingar skal ha eit særskild fokus. Detaljer skal avklarast i reguleringsplan (PBL § 11-9, nr. 5 og 6).

Utsnitt av føresegner (Kjelde: Osterøy kommune)

Reguleringsplan Heldal hyttefelt

Sørvest for planområdet ligg det eit hyttefelt, med vedteken reguleringsplan frå 2013.

Planområdet for Helldal småbåthavn og strandsone grensar inntil dette området, og i sør langs fv 567 overlappar det reguleringsplanen for hyttefeltet.

Detaljregulering Heldal hyttefelt, gnr 86, bnr 5 m. fl. (Kjelde: Nordhordlandskart)

5. AUTOMATISK FREDA KULTURMINNE / FORNMINNE

Det er ingen fornminne innanfor eller i nærleiken av planområdet.

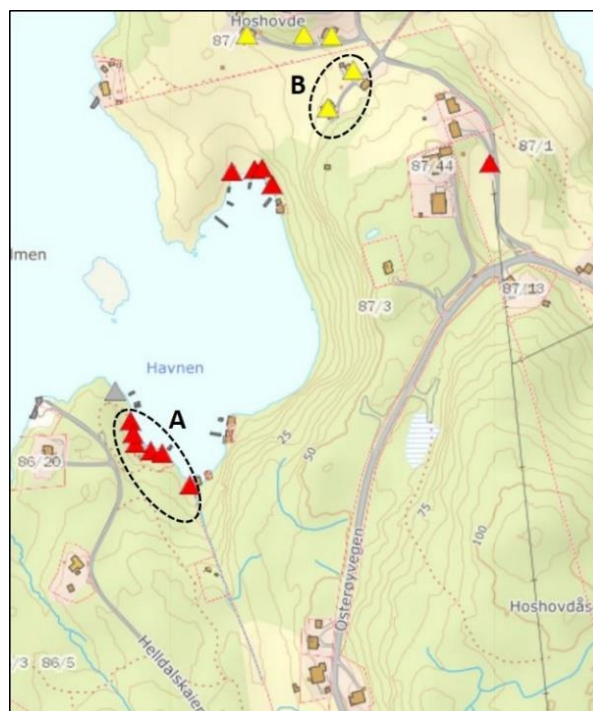
6. KULTURMILJØ

6.1 SEFRAK-registrerte bygningar

Det er fleire bygningar innanfor og i kulturmiljøet rundt planområdet som er SEFRAK-registrerte, dvs bygningar frå før år 1900.

- A. Fem naust og ei notbu er vist som *Meldepliktig ved riving/ombygging* (raud trekant i kart t.h.)
- B. To bygningar på tunet på Hoshovde, bruk 87/3, er vist i kategorien *Annan SEFRAK-bygning* (gul trekant). Det eine av desse, løa, er også registrert i kategorien *Kulturminne*.

Det har i tillegg vore eit naust på neset i nordvest, vist som *Ruin eller fjerna bygning* i SEFRAK (grå trekant), nr. 7 i kart under. Det er lite spor etter dette, og ruinen er ikkje vidare dokumentert.

(Kart: Miljøstatus)

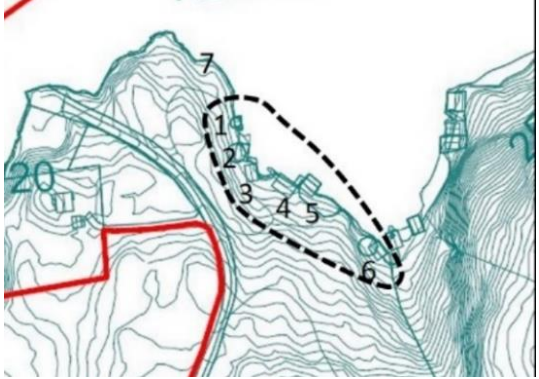
A. Naust/notbu (gnr/bnr 86/5)

Nausta ligg vest i planområdet, og langs vestsida av vika sør i Havnen. Dei består av ei notbu i nord (1), eit naust med eldre loft; omtala som sommarhus i SEFRAK (5) og fire andre naust (2, 3, 4, 6). Jf. kart t.h.

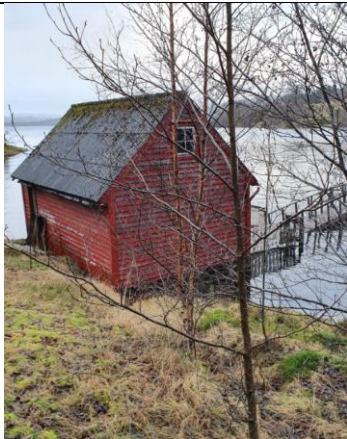
Bygningane er nummerert i høve til fotodokumentasjonen på dei neste sidene. Nausta er i relativt god stand, og dei er vedlikehaldne og delvis fornya/restaurerte. Her er variasjonar av ulike tak, nye og eldre dører, lafta veggjar og panel.

Bileta er tekne 15.01.2020, då det var ein kombinasjon av springflo og stormflo. Foto av notbua mot land er teke 30.01.

Det er ytterlegare fem naust langs vika i aust, som ikkje har SEFRAK-status. Jf. kap. 5.2.

Kulturmiljø- Helldalskaien	
	
Notbu 1 (Kilde Rambøll)	

			
Naust 2 (Kilde: Rambøll)			
			
Naust 3 (Kilde: Rambøll)			
			
Naust 4 (Kilde: Rambøll)			

	
Naust 5 (Kilde: Rambøll)	
	
Naust 6 (Kilde: Rambøll)	

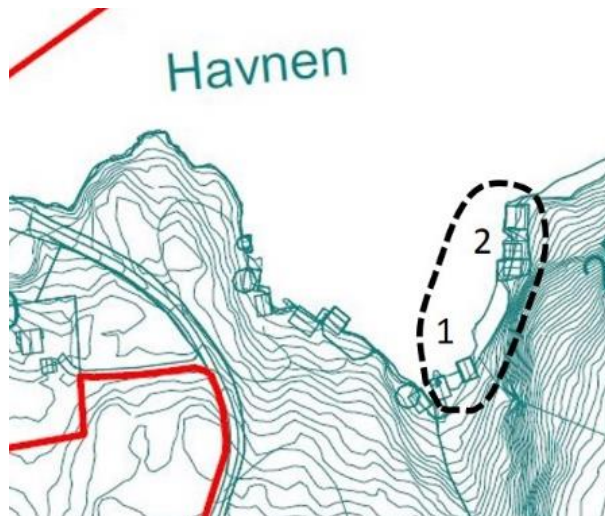
6.2 Andre bygningar

Naust

Utanom notbua og dei fem nausta ved Havnen, er det også fem andre naust i same området som ikkje har SEFRAK-status. Jf. kart t.h.

Det er eit eldre og eit nyare naust innerst i vika (1) og tre nyare naust på neset i aust (2).

Dei nyare nausta kan opprinneleg vera av eldre dato, men framstår som ombygde/relativt nye.

1 To naust innerst i vika (Kjelde: Rambøll)

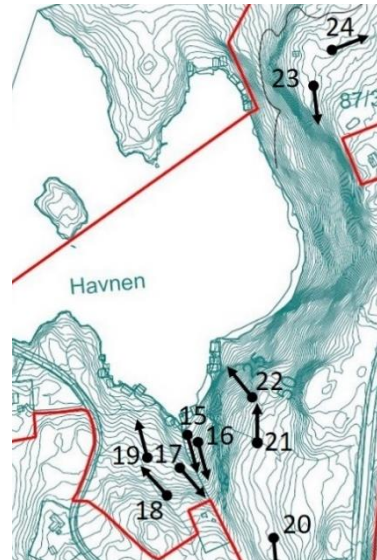

2 Tre naust på neset (Kjelde: Rambøll)

7. ANDRE KULTURMINNE

7.1 Steingardar og murar

Lokalisering av steingardar og murar er vist med nummer, standpunkt og retning i oversynskart, og med tilhøyrande tekst og foto.

Innanfor plangrensa

Bak og ovanfor nausta i vest er det oppmuring langs bekk, eit par tufter og steingardar (15-19).

Lokalisering 15-19 er innanfor ny plangrense, resten i influensområdet

15 Oppmuring og helle/overgang langs bekk	16 Tuft bak naust
	
17 Tuft i lia ovanfor naust	18 Steingard ved tuft
	
19 Steingard nedover mot naust	

Influensområdet

Det er ein lengre samanhangande steingard sørover i dalsøkket, i grensa mot det regulerte hyttefeltet (20). Oppe på kanten i skråninga mellom nausta og platået ved fv 567 er det eit par strekningar med steingardar (21-22).

På Hoshovde i nord er det steingard i plangrensa ved beiteområde (23-24).

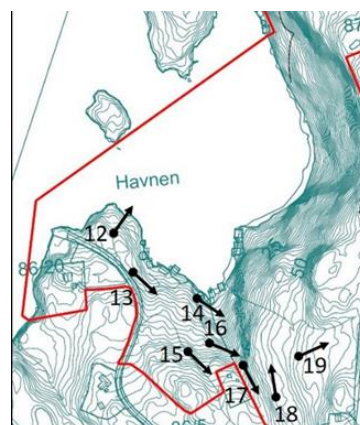
	
20 Steingard mot hyttefelt i sør	21 Steingard i skråning mot sjø
	
22 Steingard i skråning mot sjø	Steingard på Hoshovde

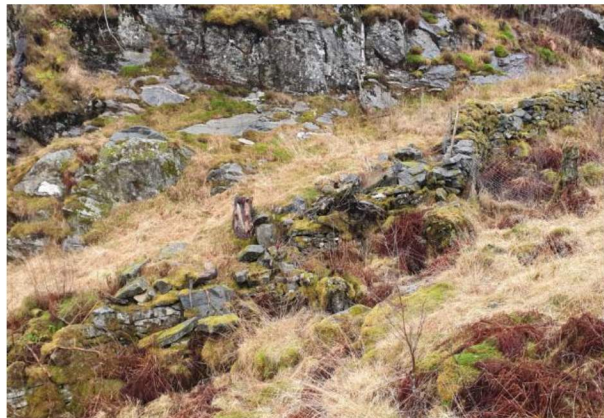
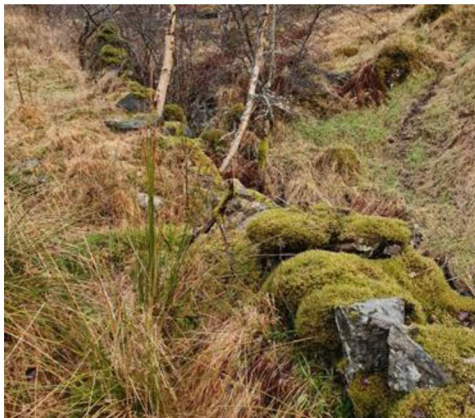
Holmen er foreløpig ikkje befart og dermed er moglege kulturminner der ikkje medtatt.

7.2 Stiar og eldre vegfar

Lokalisering av stiar og vegar er vist med nummer, standpunkt og retning i oversynskart, og med tilhøyrande tekst og foto.

Det er få samanhengande eldre veifar i området og det er derfor kun stiar og veiafar innanfor planområdet som her er medtekne. Desse har nummerering frå 12 til og med 17 på kartet.

	
12 Sti mot neset / notbu	13 Vegfar langs ny veg
	
14 Sti bak naust	15 Sti i lia ovanfor naust
	
16 Vegfar i lia, oppmurt øverst	17 Oppmurt vegfar / overgang mot steingard

8. SAMANDRAG OG VIKTIGE OMSYN

Kulturlandskapet og kulturmiljøet er i høg grad forsatt prega av tidlegare tiders virke på sjø og land. Her er tydelege spor etter fiske og landbruk. Bygga sin skala er småstilt, tilpassa omgivelsana og plasseringa i terrenget vitnar om kjennskap til naturforhold, vindretning og sjø.

Dei gamle nausta som har fasadar rett i sjø og ikkje er ombygd eller tilføyd brygger er dei mest autentiske. Desse, saman med nothenga, som er ein bygningstype det er få att av, er viktige å bevare då dei gjev eit godt bilde av dei sosioøkonomiske tilhøva som var her i historisk tid og har både immateriell og materiell kulturhistorisk tyngde. Dei formidlar og kunnskap om lokal bygningshistorie.

Det naustet som er merka som nr.4 er lafta og har karakteristiske steinheller langs eine langsida og på kortsida som vender mot land (sjå foto nedanfor). Her er innslag av materialbruk av nyare dato, som til dømes i taktekkjinga, men elles er bygningen autentisk, representativt for sin tidsepoke og har svært høg verdi.

Lafta naust skil seg og ut frå det som var vanleg på vestlandet, nemlig grindbygde naust då grindkonstruksjonen krevde mindre tømmer. Dei lafta naustar seier dermed og mykje om at det var rikeleg med tilgang på gode materialer i Helldal.

Steingardane er overgrodd og synest ikkje før ein kjem tett innpå dei. Den mest autentiske og best bevarte av steingardane ligg i retning mot hytteområdet i sør og er ei viktig kjelde til kulturhistorisk dokumentasjon om tidlegare tider samt grenser og eigedomsforhold mellom dei ulike gardsbruka (sjå foto nedanfor). Dei er viktige og heilskaplege historisk element i kulturlandskapet med høg verdi.

Nausta er samla sett i god stand, og vært vedlikehaldne (sjå foto av naust nr.3). Det vil være viktig å dokumentera kulturmiljøet slik det er no, før ytterlegare vedlikehald/retaurering finn stad då kunnskap om byggjemåte, detaljar og materialbruk kan gå tapt ved istandsetjing. Det er også viktig at denne dokumentsasjonen finn stad før utbygging tek til.

Nausta og vil verta påverka av utbygginga, ved at det skal leggjast til rette for kai framfor enkelte av nausta, og flytebyggjer i området. Det er tilkomst til nausta via vegen Helldalskaien ned til sjøen. Likevel er det viktig å oppretthalda eit internt gangsamband frå bustadområdet og ned til nausta, slik det er i dag via eksisterande sti/tråkk. For steingardane oppe i skråninga mot sjøen, er det eit mål i reguleringsplanen å ta vare på så mykje av desse som mogeleg. Steingarden mot hytteområdet ligg i plangrensa og eigedomsgrensa for framtidig utbygging. Den vil lett kunna bevarast slik den er.

Alle tiltak som påverkar kulturminna, skal skje i samråd med kulturminnestyresmakt.

Den best bevarte steigarden innanfor planområdet (Kjelde: Rambøll)

Autentisk naust med svært høg bevaringsverdi (Kjelde: Rambøll)

9. KJELDER

- Lovdata.no
- Riksantikvaren / Askeladden
- Miljøstatus.no
- Kulturhistorisk vegbok, Hordaland fylkeskommune 1993
- Nordhordlandskart.no
- Kart Osterøy kommune
- Osterøy Bygdebok, Allmensoge, Band I, fråd ei eldste tider til 1870. Geir Kleiveland 2007
- Ættebok for Hosanger fram til om lag 1960, Band I, 1.del, Askild Eknæs, 2003
- Befaringsfoto: Rambøll